

Nikoli se ni ustrašil okoliščin, ki niso bile naklonjene prizadevanjem prosvetnega delavca; in ker je znal odlično delati, je bilo njegovo delo priznano in cenjeno.

Vendar se Kopčavarjev iščočí duh niti v tako uspešnem in zahtevnem pedagoškem delu ni mogel zaposliti do kraja. Svoje znanje in svojo delavnost je preizkušal tudi na drugih področjih. S prefinjenim čutom za literarno umetniške vrednote se je lotil proučevanja sovjetske književnosti dvajsetih in tridesetih let in v svojem prevodnem izboru VIHARNI PIŠ s temeljito študijo prikazal tudi tiste literarne tokove in avtorje, ki so to obdobje dojemali globoko in problemsko, pa jim novejša literarna zgodovina še ni priznala pravega mesta. Pozneje se je pri prevajanju iz ruske književnosti posebno posvetil mlademu Šolohovu, Buninu in Oleši. Ti subtilni mojstri ruske besede so v Kopčavarjevih prevodih tudi pri nas polno zaživelí, saj je tako vztrajno iskal in odkrival labirinte njihove umetniške besede.

Kot odličen poznavalec sodobnega slovenskega knjižnega jezika je Cene Kopčavar velikokrat posegel tudi v to območje. Strastno se je zavzemal za kultiviranje te naše osrednje duhovne dobrine, za bogatitev in stilistično gladitev našega izraza. Njegovi jezikovni učbeniki so zrastle iz žive potrebe po takšnih pripomočkih. Ob tem moramo visoko ceniti njegov izvirni prijem; gradivo je zajemal iz svoje vsakdanje šolske prakse in ga obdeloval, ne da bi se bil podrejal zastarelim normam, kjer mu je raba narekovala drugače. Tako je v doraščajočem srednješolcu oblikoval samostojen odnos do jezikovnih vrednot, sam pa je v praktični stilistiki tipal za trdnejšimi oporišči, kot smo jih bili vajeni doslej.

Pasivnost v čemerkoli je bila Kopčavarju zelo tuja. Zmeraj zavzeto je spremljal dogajanje v slavistični vedi pri nas in po svetu. Bil je človek nezlomljive volje in čvrsto zastavljenih načrtov, pa neprizanesljiv sovražnik vsakršnega šarlatanstva in frazerstva. Kot strokovnjak slovenist, strasten ljubitelj naše zemlje, našega cvetja in naših gora, posebno pa kot neutrujen delavec in resnično kremenit značaj bo ostal živ med nami.

F. Jakobin

TRUBAR IN MESTNI GOVOR

Jakob Rigler je v članku *Osnove Trubarjevega jezika* (JiS X 161—171) vnovič načel važno vprašanje, kakšni so pravzaprav bili začetni koraki slovenskega knjižnega jezika. Vsak srednješolec bi mu prepričano odgovoril, da je dala osnovo knjižnemu jeziku dolenjščina z govorom Trubarjeve rojstne vasiče Raščica. In prav to razširjeno in uveljavljeno mnenje podira Rigler z analizo fonetičnih značilnosti v Trubarjevih spisih, iz katere sledi zaključek, da osnova Trubarjevega in s tem slovenskega knjižnega jezika ni dolenjsko narečje, marveč ljubljanski govor iz 16. stoletja. Rigler ugotavlja: »Trubar ni povzdignil v slovenski knjižni jezik dolenjskega narečja z Raščice, ampak po domačem narečju nekoliko modificiran govor Ljubljane.«

Trditvev je v nasprotju s Trubarjevo lastno izjavo o jeziku v onem obširnem nemškem predgovoru k *Prvemu delu novega testamenta* iz 1557, ki nudi podatke o celi vrsti stvari iz 16. stoletja. Trubar pravi tam: »Pri tem prevajanju sem se potrudil glede besed in sloga, da bi ga utegnil z lahkoto razumeti vsak Slovenec, bodisi Kranjec, Spodnještajec, Korošec, Krašovec, Istran, Dolenjec ali Bezjak. Zaradi tega sem ostal kar pri kmetiškem slovenskem jeziku, kakor se govori na Raščici, kjer sem se rodil. Nenavadnih in hrvatskih besed nisem hotel primešavati niti si novih izmišljati« (Rupel, Slovenski protestantski pisci, 26).

Vsak, kdor je s premislekom bral Trubarjevo delo, si je moral zastaviti vprašanje, ali je imel res kmečki govor po dolenjskih vaseh v 16. stoletju toliko tujk, kakor jih

piše Trubar. V 19. stoletju so bile zveze med podeželjem in mestom zaradi hitrejšega prometa, večje gospodarske dejavnosti, šol in migracije iz vasi nedvomno mnogo močnejše, in vendar jezik na vasi ni imel toliko tujih primesi. Po tej izkušnji ni verjetno, da bi jih bil imel v Trubarjevi dobi. Toda ta ugotovitev se ne more omejiti samo na besedni zaklad, marveč jo moramo prenesti tudi na skladnjo. Žal je to najmanj raziskano in raziskavano področje slovenskega jezika, vseeno pa se da splošno izreči vtis, da način, kako je Trubar gradil stavek, rabil člen, postavljaj glagol, ni kmečki. Poglejmo na primer *Cerkovno ordningo*. Večina stavkov se končuje z glagolom, kar vsekakor kaže, da jih Trubar ni zlagal na slovenski način. Ljudstvo ne govori tako. Levstikov dolenski govor je nekaj čisto drugega kakor Trubarjev, čeprav sta bili njuni vasi, kakor pravi Levstik, le majhno uro hoda vsaksebi.

Trubar je zgodaj, z dvanajstim letom, zapustil vas in prebival do svoje prve emigracije čez dvajset let v različnih naših mestih, v Ljubljani, Trstu in okolici Celja. Ambient, v katerem se je gibal, je bil duhovniški in meščanski, to je svet srednjeveške inteligence ter trgovcev in obrtnikov. Dolga leta mestnega življenja so pač morala pustiti svoj odraz tudi v njegovem razvojnem jeziku.

Jezik je družbeno občilo in nosi v sebi znake svojega okolja. Posebnost slovenskih mest je bila mešanica njihovega prebivalstva. Osnovna mestna družbena plast je govorila v Ljubljani in Celju slovenski, medtem ko je bilo v Trstu povsem slovensko prebivalstvo, ki je živelo takoj onstran ožjega mestnega obzidja. Na to plast je deloval po eni strani pritisk socialne strukture v mestih samih, ker je bil njihov vladajoči družbeni sloj nemški (plemstvo povsem, višja duhovščina in bogato meščanstvo pretežno), po drugi strani pa sta vplivala nanjo politični in geografski položaj: mesta so ležala v nemški državi in bila vključena v nemški gospodarski sistem in blagovno zamenjavo v prostoru med Dunajem in morjem. V prelivanju gospodarskih, političnih in kulturnih tokov je bilo prodiranje nemškega jezika, to je njegovega besedja in načina izražanja, v razgovorni jezik slovenskega mestnega prebivalstva naraven pojav. Jezik je pač na svojem področju odseval uzakonjeni družbeni proces in dejansko stanje in čudno bi bilo, če ju ne bi. Trubar je bil samo predstavnik ali primer iz inteligence, ki se je morala sprijazniti z obstoječimi razmerami. Ni verjetno, da se v njegovem pridigarškem in razgovornem jeziku ne bi čutile značilne mestne jezikovne primesi. Ker so bila mesta tedaj že nekaj stoletij stare tvorbe in ves čas izpostavljena opisanemu pritisku, je bila razlika med mestnim in kmečkim govorom verjetno precejšnja.

Versko gibanje, ki se je začelo pri nas v tridesetih letih 16. stoletja, je preneslo nemški poskus izpremembe cerkvenih razmer na slovenska tla. Zato se je še poglobila zveza med nemškim in slovenskim jezikom. Dotedanjo latinsko versko knjigo, dostopno samo dobro šolanemu človeku, je zamenjala nemška verska knjiga, napisana v zelo lepem, svežem knjižnem jeziku, pristopnejša mnogo širšemu krogu. Prapagator, organizator in podpornik luteranstva na Kranjskem je bilo meščanstvo, nosilec nečistega slovenskega razgovornega jezika. Ko je Trubar pošiljal iz Rothenburga, kjer si je po begu iz domovine našel prvo delovno mesto med Nemci, svoji prvi dve slovenski knjigi na oceno v Ljubljano, ju je poslal meščanskemu protestantskemu krožku, Klombnerju in somišljenikom. Ljubljancem so bili z jezikom zadovoljni. Čeprav pravi Trubar pozneje ob prevodu novega testamenta, da je knjiga »dobro kmečko sestavljena in prevedena«, nas npr. stavek, kakršen je ta-le: »Inu on gre noter v to hišo tiga farizeja inu sede h ti mizi«, ne prepričuje, da bi bil to kmečki jezik.

Spoznanje, da je Trubarjev jezik mestni jezik, je izrekel že Jernej Kopitar.

Njegova generacija se je borila s silnimi težavami knjižnega jezika, ker je vsa inteligenca zaradi nemškega šolanja mislila nemško. Bil je najmlajši predstavnik racionalistov in ker je vstopil v slavistiko ob koncu njenega razdobja, je mogel premeriti napore preteklih desetletij, da bi zgradili tekoč, pristen knjižni jezik. Kakor vsa Zoisova generacija je moral tudi on rabiti nemščino, če je pisal zasebno pismo ali znanstveno razpravo. Iste težave je opazil že pri Trubarju in jih skušal razložiti. Romantična teorija o ljudskem jeziku in ljudski besedni ustvarjalnosti kot najčistejšem in najmočnejšem izrazu ljudskega genija, ki je imela svoje korenine pri Macphersonu in zlasti še v Herderjevih spisih, je nagnila Kopitarja, da je iskal tak slovenski jezik, ki bi odgovarjal temu idealu. Trubarjev jezik to ni bil, preveč se je oddaljil od ljudskega razgovornega jezika. Kopitarjevemu jezikovnemu čutu je bilo to tako jasno, da v slovnici ni pristopil k Trubarjevemu jeziku z metodo jezikoslovca in analiziral njegovo fonetično, morfološko in sintaktično stran, marveč z metodo kulturnega zgodovinarja. Razložil je, zakaj je Trubarjev jezik kot mestni jezik tako poln neorganskih tujih primesi:

»Očitek *nepotrebne* germaniziranja v rabi *posameznih* besed in v *sintaksi* za-
deva, bolj ali manj, vse naše (večidel prevajajočel) pisce. Da bi to, če že ne spregledali,
pa vsaj razumeli, se vživimo v kranjskega pisarja. V svojem osmem ali desetem letu
je zapustil očeto slovensko ognjišče, da bi ga v nemškem mestu Nemci v nemškem
jeziku vzgojili za nemškega državnega uradnika. Zdaj se mora pridno vaditi, da bo po-
zabil svojo slovansko materinščino, ki je v tej dobi starosti v vsej njeni polnosti še niti
osvojil ni, da bi ga blagomilo sprejela *tevtonska* gospodarica. Nikar ne ugovarjajte, da
govore kranjski vendar tudi po mestih! Prav to je tisto, nad čemer tožimo: Trubarjev
leben, lebat i žpiža, mordane, štritati, hudobo tribati, jest sem šacan za mertviga, ferž-
magati, punt (Bund), Gospod je vunkaj vlekel (ausgezogen) z'našimi vojskami, doli
jemle, gori jemle, cajhen, šenkinga, poberi se tjakaj, vunkaj klicati (ausrufen), gvant,
flegar, Rihtar, špendia, folk itd. itd., so take cvetke iz mestne kranjščine; in če jemljejo
novejši pisci namesto tega domače cvetje, spletajo *venec* vendarle na *nemški* način;
ali pa, da ne govorimo alegorično, tako mestno spakedranščino posluša v letih svojega
mladostnega izobraževanja bodoči avtor: ker se je v šolah navzel nemških predstav, mu
moramo skoraj odpustiti, če je zadovoljen, da v njegovem kranjskem spisu ni najti
nemške besede, in če niti ne slut i, da obstoji tudi kranjska sintaksa. — Tako na primer
nima naš novi prevod biblije (po 1784.) skoraj nič nemških besedi, ki jih je po nepo-
trebnem Trubar posamič iz lagodnosti prav na mestni način posejal (ker ni mel prave
kranjske besede takoj pri roki), besedi, kakršnih ljudstvo niti ne pozna; toda koliko
tega so morali pri drugi izdaji nove zaveze pregledovalci popraviti in koliko še ostaja
za tretjo slovnično-kritično ravizijo!

V pripombi pod črto je Kopitar dodal:

»... kranjskemu kmetu ni ušla razlika med njegovo domačo govorico in germa-
niziranim jezikom, ki ga sliši z lece! Družčine pri popivkah po gostem zahtevajo od
godca ali beraških škripačev, naj razkažejo svojo umetnost govorstva s svarilnim go-
vorom. Smešno je videti, kako govorec popusti svojo pristno kranjščino, da bi posnel
jezik navadnega pridigarja kot nekaj visoki still!« (Grammatik der Slavischen Sprache
in Krain, Kärnten und Steyermark, 1808, 53-55.)

Kopitarjeve izraze *kranjski* pisar, *kranjski* jezik, *kranjščina*... moramo seveda
zamenjati s *slovenski*, *slovenščina*. V tem pogledu je bil Trubarjev čas pred Kopitarje-
vim. Protestanti pisci so pisali o Slovencih in slovenskem jeziku kot enotnem pojmu,
razsvetljenci pa so si prizadevali odpraviti pokrajinske partikularizme in da bi vnovič
nastala zavest narodne celokupnosti. Kopitar je našel ideal slovenskega knjižnega je-
zika, ki ni bil ponemčen tj. pristen kmečki način izražanja, šele v prvih Ravnikarjevih
nabožnih spisih, izšlih leta 1813 (Barth. Kopitars *Kleinere Schriften*, 227).

Napačen bi bil zaključek, da je delo utemeljitelja slovenskega knjižnega jezika in
slovenske književnosti manj dragoceno zato, ker ni pisal kmečkega jezika, marveč (ne-
čisti) meščanski govor svoje dobe. Ne, ta Trubarjeva jezikovna posebnost nam samo še
s svoje strani poudarja vlogo, ki jo je imelo meščanstvo pri zlomu srednjeveške misel-
nosti in srednjeveških oblik življenja na Slovenskem, in s tem v zvezi tudi z začetki
slovenske književnosti.

Če je že Kopitar utemeljeval, da je Trubarjev jezik jezik mestnega okolja iz
16. stoletja, zakaj ni ostalo v znanosti pri njegovi sodbi? Vzrok bo iskati pri Levstiku
in narodni ideji.

V liberalni eri je postal boj med nemškim in slovenskim meščanstvom odprt in
ostrejši kot kdaj. Previdni Bleiweis si ni upal začeti z javno kritiko najbolj nevarnega
pojavnosti, prehajanja novo nastajajočega slovenskega meščanstva v nemško kulturno sfero.
Krmari je tako, da se je z *Novicami* obdržal na površini celo pod zelo strogim Baho-
vim absolutizmom. Osnove slovenske nacionalne eksistence so ostale nejasne večini
sodobnikov. Mladi Levstik je zastavil pero, da bi jih razložil. Storil je to z veliko mero
osebnega poga, z naravno bistrostjo in s smislom za stvarnost, o čemer nam govorita
oba kritična spisa iz 1858, nastala takoj, ko se je rahlj al absolutistični režim. Vprašanje
se je osredotočilo okoli dveh tečajev, jezika in književnosti. Levstik je vse naslonil na
kmeta, na ljudstvo, kot edinega resničnega predstavnika narodovega hotenja, medtem
ko se mu je zdelo meščanstvo vse premalo trdno in prečiščeno, da bi nanj kaj gradil.
V taki težnji je moral imeti tudi Trubarjev knjižni jezik svoj izvir v ljudstvu.

Fran Petré